

УДК 371.134

Галина Дідук-Ступ'як
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Південноукраїнського
державного педагогічного університету
ім. К.Д. Ушинського

ПРОЦЕДУРА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕРАКЦІЇ РІЗНОТИПОВИХ ПІДХОДІВ У ХОДІ МОВЛЕННЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЮ СИСТЕМОЮ

У статті розглянуто процедуру застосування інноваційної лінгво-методичної технології інтеракції різнотипових підходів у процесі мовленнєвої підготовки майбутніх педагогів за Європейською кредитно-трансферною системою; описано загальнометодологічні, педагогічні, психолінгвістичні, лінгвістичні, методичні основи впровадження курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» з акцентом на формуванні фахової комунікації майбутніх вчителів; розкрито сутність феномену технології взаємодії різних парадигм мовленнєвого розвитку студентів у світлі вимог Загальноєвропейських рекомендацій мовної освіти, яка полягає у застосуванні інтеграційного комплексу різноаспектного вивчення студентами лінгвістичного матеріалу в чотирьох видах мовленнєвої діяльності; з'ясовано глотодидактичний інструментарій здійснення процедури використання технології поєднання різних аспектів у ході становлення фахового мовлення; запропоновано авторські альтернативні інтерактивні форми, методи і прийоми.

Ключові слова: інтеракція, процедура впровадження, кредитно-трансферна система, різнотипові підходи, мовленнєва підготовка, фахова комунікативна компетентність.

В статье рассматривается процедура использования новой лингво-методической технологии интеракции различных подходов при формировании речевой профессиональной компетентности будущих педагогов в свете требований Европейской кредитно-трансферной системы; обоснованы общеметодологические, педагогические, лингводидактические и лингвистические основы усовершенствования речи студентов в процессе изучения курса «Украинский язык профессионального направления»; определен глотодидактический инструментарий реализации процедуры внедрения технологии взаимодействия различных аспектов в ходе развития коммуникативной компетентности будущих учителей; предложены авторские интерактивные формы, методы и приемы.

Ключевые слова: интеракция, процедура внедрения, кредитно-

трансферная система, разнотипные подходы, языковая подготовка, профессиональная коммуникативная компетентность.

The article deals with the procedure of implementation of the innovative linguomethodical multi-aspect interaction approach technology in the course of linguistic training of teachers to be according to the European Credit Transfer System; describes overall methodological, pedagogical, linguodidactic and linguistic foundations of implementation of the «Ukrainian for Specific Purposes» course for the formation of the professional competence of teachers to be; reveals the essence of the phenomenon of students linguistic training which meets the requirements of the Common European Framework of Reference for Language Learning; clarifies glotodidactic instruments for the procedure of implementation of the combination of various paradigms technology in the process of professional language training; suggests the authors' alternative interactive forms, methods and techniques.

Key words: procedure, linguomethodological technology, interaction, multi-aspect approaches, professional communication competence, linguistic training.

У країнах Європи, Росії та України сьогодні серйозно обговорюють питання, як забезпечити своїх громадян необхідними знаннями й уміннями для їхньої гармонійної взаємодії у суспільстві, що розвивається. Новації сучасних підходів до організації процесу навчання як у вищій школі, так і в загальноосвітніх навчальних закладах, визначаються гаслом: «учити, розвивати й виховувати у процесі навчання», що останнім часом набуло інтеграційного характеру і дає можливість економно використовувати педагогічний інструментарій у досягненні наміченої мети. Процес професійного становлення майбутніх педагогів різних спеціальностей охоплює період з початку формування їхньої фахових інтересів до завершення трудового стажу. І однією із ключових компонент цієї професійної еволюції є мовленнєва підготовка, яка у фокусі вимог Європейських стандартів вивчення мови та Європейської кредитно-трансферної системи освіти має формуватися на дискурсній основі. Давно відома істина, що володіння мистецтвом слова є важливим показником освіченості й фахової компетентності спеціаліста. Наш багаторічний досвід викладання різних мовних курсів на філологічних і нефілологічних факультетах, проаналізовані чинні навчальні робочі плани, програми, підручники, методичні посібники дають усі підстави стверджувати, що в системі освіти вищої школи, особливо педагогічної, виникла нагальна потреба у вдосконаленні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» та впровадженні педагогічної риторики.

У практиці дидактики вищої школи проблема формування майбутнього вчителя розглядається у двох ракурсах: 1) формування вчителя-предметника як особистості, готової виконувати як навчальні, так і виховні

функції; 2) формування спеціаліста загальноосвітніх навчальних закладів, який додатково до основних професійних умінь (з фізики, української мови та літератури, предметів початкових класів тощо) володіє одним із основних прикладних умінь активізації процесу навчання і виховання учнів – мовленнєвих умінь, які включають у себе здатність говорити, розповідати, читати і, як обов'язкове для вчителя, грамотно й естетично гарно писати на дошці.

Проблемам професійного становлення особистості, формуванню у майбутніх учителів мовленнєвих, мовних, комунікативних і риторичних умінь, навичок красномовства приділялася увага такими провідними науковцями сучасності, як А. Богущ, О. Біляєвим, А. Бодальовим, Н. Голуб, І. Зязюном, А. Капською, Е. Карповою, М. Кузьмінім, О. Любашенко, Л. Мацько, В. Мельничайком, Л. Паламар, В. Пасинок, Г. Сагач, О. Семеног, Т. Симоненко, Л. Струганець, І. Хом'яком та іншими.

Нині вища школа потребує нових поглядів та авторських методик щодо ефективного засвоєння майбутніми вчителями чотирьох видів мовленнєвої діяльності, застосування, згідно з вимогами Загальноєвропейських рекомендацій мовної освіти та положеннями Болонської кредитно-трансферної системи навчання, інноваційних підходів до вивчення української мови як державної на професійному рівні. Усі ці питання і зумовили *актуальність* та вибір *теми* нашого повідомлення.

Метою статті є розгляд процедури застосування нової технології інтеракції різнотипових підходів до мовленнєвої підготовки майбутніх педагогів відповідно до вимог Європейської кредитно-трансферної системи. Для досягнення мети наукової розвідки нами окреслені наступні *завдання*: розглянути вказану проблему з погляду їхнього місця в інноваційній системі педагогічних технологій підготовки майбутніх учителів, розкрити сутність феномену мовленнєвої підготовки студентів крізь призму положень Болонської конвенції та Загальноєвропейських рекомендацій мовної освіти.

Останнє десятиріччя відзначене переходом системи освіти до якісно нового стану, оскільки інновації в освіті вважаються процесом творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та лінгводидактичних технологій, у результаті яких підвищуються показники досягнень структурних елементів процесу технологізації навчання. На нашу думку, інноваційним можна вважати також процес поєднання концептуальних положень різних аспектів вивчення мовного матеріалу у чотирьох видах мовленнєвої діяльності в реально діючій навчальній системі вищої школи.

У відповідності до сучасних вимог, що поставлені перед освітою, навчальні заклади всіх рейтингів переходять на технологічну форму розвитку. Відповідно до досліджень О.Богініч, за визначенням ЮНЕСКО «педагогічна технологія» – це системне методологічне утворення, його застосу-

вання й визначення всього процесу засвоєння знань із урахуванням технічних і людських ресурсів та їхньої взаємодії, що своїм завданням вважає оптимізацію форм освіти [2; 30].

Технологізація освітніх процесів ще з часів Яна Амоса Коменського розглядалася як важливий засіб упровадження провідних дидактичних принципів і передбачала чітке дотримання змісту й послідовності впровадження нововведень. Аналіз науково-педагогічних джерел показав, що термін «технологія» (з грецької – наука про мистецтво) є «хітом» у сучасній психолого-педагогічній та методичній літературі. Збагачення навчання новими ідеями, засобами, формами, технологіями, методам й прийомами об'єднуються загальною назвою «інноваційні процеси в освіті». Окрім цього, інновація має комплексне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації. Тому дидактичну та лінгвометодичну інноватику ми розглядаємо як сферу науки, що вивчає навчально-виховні процеси, які ґрунтуються на створенні нової прагматики вищої та середньої ланок освіти.

Поділяємо думку вчених-дидактів, що «новизна у педагогіці може бути абсолютною або відносною» [5, 38]. Абсолютна новизна в освіті передбачає появу таких явищ і процесів, які не мали аналогів ні у вітчизняній, ні у світовій практиці. Такими революційними і абсолютними інноваціями можна вважати запровадження класично-урочної форми навчання, використання у навчанні письмового висловлення, книгодрукування і підручникотворення в електронних варіантах із використанням комп'ютерної мережі. Відносна новизна охоплює генерування нових соціально-педагогічних, психологічних, лінгводидактичних ідей, їхні апробації у вигляді нових методів і прийомів навчання, впровадження у навчально-виховний процес як системи інноваційних лінгвометодичних технологій.

У педагогіці вчені дають визначення двох понять технологій різних за рівнем діяльності: поняття «педагогічна технологія» як виявлення принципів і способів оптимізації освітнього простору, що охоплює розробку та використання методів й прийомів, а також оцінку методів, що застосовуються, і поняття «технологія навчання» як конструювання системи навчання і професійної підготовки. Досить влучним, на наш погляд, є трактування технології навчання у наукових доробках С. Бондар «технологія навчання» – систематична і послідовна реалізація на практиці раніше спроектованого процесу навчання, система способів і засобів досягнення цілей при управлінні процесом навчання, з діагностикою поточних і кінцевих результатів [2, 25]. При цьому науковець відзначає такі важливі особливості технології:

- 1) педагогічні технології (на відміну від методів, які зорієнтовані здебільшого на педагога) орієнтовані на учнів і націлені на результативність засвоєння (на основі активізації власної пізнавальної діяльності);
- 2) провідним завданням технологій виступає забезпечення досягнен-

ня цілей навчання шляхом розвитку особистості, що втілюється крізь постановку і прийняття цілей, діагностику можливостей та рівня успіхів учнів, об'єктивного контролю за якістю засвоєння навчального матеріалу [2]. Тобто технологія як універсальна система дозволяє ефективніше реалізувати процес навчання, керувати ним і отримувати конкретно заданий результат. При цьому, технологія не протистоїть методам і не відмінює їх, а ґрунтується на сукупності їхніх теоретичних положень та конкретних рекомендацій. Технологія відображає динамічність процесуального характеру навчання, їй властива чітка алгоритмічна послідовність і цілком конкретний кінцевий результат, який запрограмований наперед. У світлі наукових розвідок В. Безпалька, О. Підласого під алгоритмом розуміють систему умов і правил виконання ряду дій [1]. Інструментальність дидактичних технологій передбачає надійність та містить конкретний алгоритм дій, змістом якого слугує чітке формулювання мети, таксонімії цілей, визначення етапів, кроків заняття щодо гарантованого результату їх досягнення. Спираючись на дослідження В. Загвязинського, О. Богініч можемо стверджувати, що характерною ознакою технології є системність, відтворюваність та гарантованість кінцевого результату – рефлексія. При цьому технологія виконує функцію конкретного проекту майбутнього навчально-виховного процесу. Тому ми зупинилися на узагальненому визначенні для інтеракції різнотипових підходів мовленнєвої підготовки – «технологія».

Система освіти більшості розвинутих країн світу в останні 20 років перейшла до нового етапу, який характеризується такими концептуальними змінами:

- ставлення до знань, умінь і навичок як пріоритетної мети освіти замінюється цінностями мислення, творчості, формуванням компетентностей особистості, що означає заміну традиційних підходів до змісту освіти компетентнісним підходом;
- діяльнісний підхід витісняє традиційний предметно-репродуктивний, так як освітні цінності змінюють смислові акценти: не «ви повинні вивчити і відтворити...», а «ми допоможемо вам оволодіти і застосувати...»;
- змінюється характер педагогічних відносин: авторитаризм поступається місцем співробітництву, партнерству в пізнанні і діяльності [2, 7].

Таким чином, традиційному репродуктивно-описовому навчанню протиставляється організація такого освітнього середовища, яке б створювало умови для активізації пізнавальної та дискурсної діяльності студентів. Учені-дидакти виокремлюють три принципово відмінні між собою технології навчально-виховного процесу у вищій школі, які дозволяють ефективно застосовувати інтеракцію вказаних вище аспектів мовленнєвої підготовки у вищій школі:

1. Продуктивну технологію або предметно зорієнтоване навчання, де головною метою організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльно-

сті є засвоєння студентами навчального матеріалу.

2. Технологія особистісного зорієнтованого навчання, яку ще називають «поблажливою» і яка скерована на задоволення потреб особистості. Показником такого навчання є прогресивні особистісні зміни: розвиненість, незалежність думок, розкріпачення власного «Я», самопізнання, самовизначення, самостійність тощо.

3. Партнерська технологія передбачає оптимальне поєднання предметно орієнтованого й особистісно зорієнтованого навчання, коли викладач має за мету реалізувати триєдинне завдання: навчити студента так, щоб він засвоїв максимум конкретних знань і вмінь; розвивати у майбутнього фахівця власне «Я», особистісні оцінні судження; виховувати у студентів особистісно і суспільно важливі якості.

Розроблена нами технологія взаємодії традиційних та інноваційних підходів у ході мовленнєвої підготовки вчителів складає собою логічно впорядковану, послідовну, покрокову, інтеграційну лінгводидактичну систему.

Для визначення концептуальних положень технології інтеракції різнотипових підходів у вищій школі ми здійснили методологічний аналіз цієї інновації з позицій взаємозв'язку педагогіки із психологією, психолінгвістикою, лінгвістикою, лінгводидактикою та лінгвометодикою.

Загальнонауковий рівень методології технології поєднання різних аспектів мовленнєвої підготовки фахівців зумовлюється принципом системності, реалізація якого передбачає вияв компонентів і системнотвірних зв'язків лінгводидактичних процесів або форм. Сутність цього принципу полягає в тому, що відносно самостійні етапи навчально-виховного процесу (наприклад, окремі *мікро-* або *міні-технології* (авт.Д.-С.), інтерактивні форми і методи) розглядаються нами не ізольовано, а в їхньому взаємозв'язку, утворюючи тим самим певну структуру.

Незважаючи на наявність безлічі праць спеціалістів різних наукових спрямувань, проблема мовленнєвої підготовки майбутніх учителів і далі залишається маловивченою. По-перше, у руслі вимог Болонської кредитно-трансферної системи відсутній детальний аналіз мовно-називного процесу внутрішнього світу педагога (його емоцій, уявлень, відчуттів, потреб, мотивів, здібностей, якостей самооцінки), по-друге, недостатньо враховане реальне функціонування слова в певному соціумі, тобто, сам соціокультурний підхід має бути у центрі уваги викладачів, що читають українську мову за професійним спрямуванням у вищій школі. По-третє, слід зосередити увагу на вивченні мовних явищ, норм, у чотирьох видах мовленнєвої діяльності на текстовій основі, тобто закривізувати текстову діяльність, сміливіше впроваджувати дискурсний або текстоцентричний підхід при вивченні української мови за професійним спрямуванням. На цій підставі ми висунули ідею про те, що однією із суттєвих умов успішної організації у мовленнєвій підготовці майбутніх педагогів є поєднання різнотипових

підходів (компетентнісного, особисто зорієнтованого, соціокультурного, текстоцентричного або дискурсного) під час вивчення термінології, мовних категорій, орфоєпії, орфографії, пунктуації, комунікативних якостей та риторичних умінь із врахуванням фахових особливостей. Також створена технологія обґрунтовує нові позиції формування мовленнєвої підготовки студентів педагогічних закладів, наголошуючи на прагматичних аспектах дисципліни і важливості нових форм і методів викладання. Компетентнісний підхід складається із мовленнєвої компетенції, лінгвістичної, прагматичної та комунікативної (це прописано у Європейських рекомендаціях із мовної освіти), тому кожне мовне явище опрацьовується крізь призму культури мови і стилістики та розглядається у професійній сфері практично. Наприклад, під час опрацювання орфоєпічних та акцентуаційних норм студентам пропонується, дотримуючись вивчених правил, створити діалог фахової тематики («Географія – це наука про мандрівки, місцезнаходження, положення різних країн», «Математика – точна, нецікава наука про числа чи жива енциклопедія?» тощо). Цей підхід дає можливість показати практичну цінність виучуваного, підвищує інтерес у студентів до засвоєння предмету. На нашу думку, слід велику увагу при формуванні мовлення вчителя приділяти засвоєнню фахової термінології через вивчення комунікативних стереотипів майбутніх педагогів. Саме такий особистісно зорієнтований підхід у світлі положень Болонської кредитно-трансферної системи стимулюватиме студентів активно брати участь у формуванні свого професійного мовлення.

Основним напрямком у роботі ми обрали шлях розвитку у майбутніх вчителів гуманістичних комунікативних умінь під час практичних занять, що є одним з головних дидактичних принципів – поєднання теорії з практикою. Основна мета прагматичної частини курсу визначає прикладний характер вивчення української мови і закладена в самій назві предмета («за професійним спрямуванням»). Це і має стати основою у виробленні фахового мовлення та становленні іміджу майбутніх педагогів як активних співучасників важливих соціально-комунікативних процесів на шляху гуманізації нашого суспільства.

Розроблена нами технологія формування професійних мовленнєвих умінь майбутніх учителів сприяла визначенню основних критеріїв мовленнєвої підготовки. Існують різні підходи і оцінки щодо педагогічних критеріїв і самої мовної підготовки вчителя. Вважаємо, що поняття педагогічних критеріїв мовленнєвої підготовки вчителя слід визначати з погляду ефективності навчально-виховного впливу педагога на учня. Його критерії можна кваліфікувати з погляду результатів діяльності вчителя або з позиції організації і здійснення самого процесу засвоєння учнями знань, умінь і навичок. Наш педагогічний досвід підтверджує методичну аксіому, що критерії мовної підготовки вчителя повинні відображати всі площини феномену його мовленнєвої та риторичної підготовки. Керуючись цим поло-

женням, услід за В. Пасинок, ми пропонуємо такі критерії:

- Культура педагогічного фахового мовлення, яка включає в себе і процес, і результат (сюди входять: рівень володіння мовними нормами та їхніми варіантами, комунікативними якостями мовлення; морально-естетичний зразок професійного дискурсу майбутнього вчителя; адекватність самовираження вихованця і педагога в усному і писемному мовленні; здатність до об'єктивної оцінки і самооцінки обох сторін навчально-виховного процесу.

- Психологічна культура, яка реалізується у вільному і логічному викладі навчального матеріалу та в умінні доречно і влучно користуватися словом у всій навчально-виховній діяльності.

- Техніка мовлення (за даними Європейських стандартів – емісія голосу), що здійснює постановку голосу і формує ораторські й риторичні вміння.

Визначені критерії реалізуються в усій різноманітній мовленнєвій діяльності та у професійній компетентності будувати і підтримувати фахові дискурси за різних обставин виробничої діяльності, створенні і проведенні мовленнєвих актів, розрізненні та правильному виборі мовленнєвих жанрів.

У нашій статті хочемо поділитися лінгвометодичними засобами, формами, методами і прийомами, які допомагають нам реалізувати технологію інтеракції різнотипових підходів на практичних заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

У світлі вимог освітньої концепції Болонського процесу більша кількість годин, що відведені на вивчення української мови за професійним спрямуванням, пропонується студентам на самостійне та індивідуальне опрацювання. Це і зумовило наш вибір глотометодичного комплексу, який би допоміг студентам у становленні їхнього професійного мовлення згідно з вимогами європейських стандартів. Технологія взаємодії різноаспектної навчальної діяльності допомагає стимулювати пізнавальний інтерес студентів, сприяє розвитку їхньої професійної творчості, автономності. Особливо в цьому нам допомагають технічні засоби навчання – в першу чергу відео, телебачення, аудіозаписи, комп'ютер.

Самостійна робота у відеолaboratorії передбачає перегляд студентами фрагментів навчальних і художніх фільмів, дібраних відповідно до аудиторних занять і які стосуються їхньої майбутньої професії. Після перегляду студенти під керівництвом викладача виконують репродуктивні та продуктивні умовно-комунікативні вправи, стилістично-орфографічні, стилістично-лексичні, лінгвостилістично-граматичні, здійснюють редагування речень, міні-текстів фахового призначення. Окрім того, майбутнім педагогам пропонується написати повідомлення у науковому стилі чи есе на основі визначеної проблематики відеозапису. Упродовж восьми років ми пропонуємо укладати професійні портфоліо (мовно-мовленнєві порт-

фелі). Ефективним засобом у процесі інтеракції різнотипових підходів формування професійного мовлення є комп'ютер. Зокрема, самостійна робота студентів в Інтернеті передбачає: пошукову роботу (наприклад, підбір інформації для усних презентацій чи презентацій у Power Point; пошук висловлювань про українську мову видатних людей, прислів'їв, ідіоматичних зворотів відповідно до запропонованої тематики тощо), виконання певних завдань. Також використовується інтерактивний комплекс, розроблений нами та викладачами нашої кафедри, який підвищує доступність матеріалу для тих, хто оволодіває знаннями; забезпечує оперативний доступ до навчальної інформації в діалоговому режимі, проводиться індивідуалізація навчання та диференціація матеріалу залежно від пізнавальних можливостей студента. Зміщення акцентів на інтерактивні комплекси відіграють важливу роль для ефективного впровадження технології інтеракції різнотипових підходів у процесі формування професійного мовлення майбутніх учителів, розширюють і поглиблюють знання студентів, сприяють удосконаленню навичок у роботі з комп'ютером.

Згідно з Концепцією вивчення державної мови в закладах освіти та дослідженнями науковців, головним завданням лінгвістичного курсу у ВНЗ є формування висококультурної україномовної особистості на основі психолінгвістичних і лінгводидактичних принципів навчання. Щоб досягти цієї мети, перш за все слід знаходити нові інтерактивні форми для підвищення ефективності мовленнєвої підготовки майбутніх вчителів, які не дублюють шкільний курс української мови, а є значним кроком уперед на шляху формування комунікативно-професійної компетенції студентів. Наш досвід переконливо доводить, що лише застосування технології інтеракції компетентнісного, особисто зорієнтованого, соціокультурного, текстотворчого (дискурсного) підходів допомагають реалізувати вимоги Європейського освітнього трансферу, створити атмосферу партнерства, діалогонавчання, відтворити в умовах занять фрагменти виробничої діяльності, змоделювати навчання, близьке до умов комунікативної діяльності у різних сферах суспільного життя. Слід вказати і на такі інтерактивні форми, у ході яких формується професійне мовлення, як проведення диспутів, дискусій, міні-конференцій (наприклад, публічний виступ вчителя на батьківських зборах, на останньому дзвінку, на Перше вересня тощо). На особливу увагу заслуговують комунікативно-ситуативні або мовленнєві тренінги, різновид ділової гри.

Загалом запропонована нами технологія поєднання різних парадигм у ході мовленнєвої підготовки майбутніх учителів дала можливості для гнучкості, варіативності вивчення мовного матеріалу, засвоєння мовних норм, сприяла їхньому ефективному та багатоплановому опрацюванню; допомогла урізноманітнити та увиразнити навчальний процес, що і вимагає кредитно-трансферна система Болонської конвенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Упорядники: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Київ – Тернопіль: Вид.-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 72 с.
2. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Сергей Дмитриевич Смирнов. – М.: «Академия», 2003. – 304 с.
3. Пионова Р.С. Педагогика высшей школы: Учеб. пособие / Р.С. Пионова. – Мн.: Университетское, 2002. – 256 с.
4. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
5. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. / Мацько Любов Іванівна, Кравець Лариса Вікторівна. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.